

חיי הכלכלה והמסחר בורשה בין שתי מלחמות העולם

גלי ההגירה לו' אחרי מלחמת העולם הראשונה והקמת מנגנון השלטון המרכזי הטילו על העיר לחצים כבדים. אולם, היותה הבירה פעל באותו זמן גם לטובת כלכלת העיר. שכן, בשל שוק צרכני יציב יחסית של האדמיניסטרציה המרכזית נשמרה היציבות הכלכלית בו' יותר מאשר ביתר חלקי פולין.

מבחינה חברתית-כלכלית היוו יהודי ו' ברובם הגדול את המעמד הבינוני נמוך בעיר. מדיניות הממשלה פגעה ביהודים ודחקה אותם מעמדותיהם הכלכליות, בפרט לאחר הגברת הפיקוח הממשלתי והרפורמה הכספית שהונהגה בשנת 1923.

בשנים הראשונות לעצמאותה של פולין (1918-1923) הייתה בו' צמיחה כלכלית מלאכותית, שנבעה בעיקר ממצב של אינפלציה וניפוח מנגנון. עם תום מלחמת העולם הראשונה עמדו יהודי ו', בדומה לשאר התושבים, בפני הבעיה של שיקום הכלכלה מן ההרס שגרמו המלחמה וניתוק העיר משווקיה המסורתיים ברוסיה ובפני הצורך להסתגל למצב החדש. בתקופה זו היו היהודים בין יוזמיו של הראשונים של השיקום הכלכלי בעיר ובמיוחד בתחומים של סחר החוץ והפנים והקמת תעשיות חדשות.

השנים 1923-1926 היו, כאמור, תקופת הרפורמה של גראבסקי, שניסתה להתאים את הייצור למצב הריאלי של המשק. השלטונות מנעו מיהודים זיכיונות לייצוא ולשיווק סיטונאי. מן היהודים נמנעה דריסת רגל בייצורם ושיווקם של חמישה מוצרים שהיו מונופולין של המדינה: אלכוהול, טבק, גפרורים, מלח והגרלות. כמו כן נחסמו בפני היהודים הענפים שבחסות הממשלה – התחבורה, תעשיית החימוש, התעשייה הכבדה והתעשייה הכימית. מכה נוספת שניחתה על היהודים בתקופה זו וגם אחר כך היה חוק מנוחת החובה ביום הראשון, שכפה על היהודים למעשה שני ימי בטלה בשבוע. החוק שהתקבל בסיים בנובמבר 1919, פגע במיוחד בבעלי המלאכה. לגבי החנוונים והסוחרים הזעירים הייתה הגזרה חמורה פחות; סגירת החנויות ליומיים אפשרה לאחדים מהם ליהנות מרווחים ספקולטיביים, בייחוד בעת האינפלציה הדוהרת. אולם משהודברה האינפלציה, סבלו גם הסוחרים מן הגזרה.

השנים 1926-1929, מאז הפיכת פילסודסקי ועד ראשית המשבר הכלכלי העולמי, עמדו בסימן של התאוששות מתונה במשק. היציבות הפוליטית שלאחר פילסודסקי עודדה השקעות הון מבפנים ומבחוץ והקמת יישויות כלכליות עצמאיות. גם הלחץ על היהודים פחת במידת מה. הייתה תקופה של שגשוג יחסי במלאכה היהודית, עד שהחלה אכיפת "חוקת בעלי המלאכה של שנת 1927" (ראה להלן), והקמת "לשכות בעלי המלאכה" בשנת 1929, שהגבירה את הפיקוח על המלאכה הבלתי-חוקית.



השנים 1929-1933 היו שנים של שפל כלכלי, שנגרם עקב המשבר בכלכלה העולמית. בתקופה זו נפגעה גם פרנסת יהודי ו'; הרוכלים והסוחרים הזעירים הגיעו עד פת לחם ממש. השנים 1934-1939, שבהם הסתמנה התאוששות והאוכלוסייה הלא יהודית בו' נהנתה משגשוג כלכלי יחסי, היו בשביל יהודי העיר שנים של קיפאון ואף ירידה, שהייתה המשך של הירידה שהחלה בשנת 1929. הסיבה העיקרית למצב זה הייתה נעוצה במדיניות המכוונת שנקטו השלטונות כלפי היהודים.

המסחר היה כאמור עיסוקם העיקרי של המפרנסים היהודיים בו', והסוחרים היהודיים היוו את רוב העוסקים במסחר בעיר. בראשית שנותיה של פולין העצמאית היוו היהודים 74% מכלל הסוחרים בו'. ממסחר התפרנסו לא רק בעלי המלאכה, אלא גם הזבנים שהועסקו בחנויות וליד דוכנים, ואשר עבדו תמורת משכורת שקיבלו מן הבעלים.

בשנים 1918-1923 זכה המסחר היהודי בו' להתאוששות זמנית, חרף מדיניות הקיצוב המלא ואחר כך החלקי שהטילה הממשלה על הסחורות, ולמרות שהמונופול הממלכתי על הסחר הסיטונאי בתבואה, סוכר ופחם שהיה נהוג עד שנת 1921. החל משנה זו נכלל במונופול הממלכתי גם הטבק ומוצריו.

כאמור, יזמים יהודים תרמו בשנים אלה תרומה חשובה לפיתוח סחר החוץ והפנים של פולין. למשל סוחרי הטקסטיל היהודיים ברחוב גנשה הצליחו לקשור, כבר בסוף 1919, קשרי מסחר עם אנגליה. עד הקמת המונופול על הטבק (בשנת 1921) היה הסוחר והתעשיין היהודי אליאש טננבאום הראשון שעסק בייבוא חומרי גלם לתעשייה זו לגבולות פולין. הודות ליזמתו הוקמו בו' שני בתי חרושות לטבק: "סירנה" ו"האחים פוליאקייביץ". החברות המסחריות היהודיות הותיקות בו', של משפחת הלר ושל משפחת צירנסקי, הצליחו לפתוח את שוקי אנגליה והולנד לעצים מפולין. הסוחרים היהודיים מרחוב פרנצישקאנסקה חידשו את הייצור והשיווק של מוצרי ההנעלה בו'. השענים היהודים מו' המשיכו בקשרי הסחר עם שוויץ שנקשרו בזמן מלחמת העולם הראשונה. סוחרי נאלבקי הקימו מחדש את ייצור מוצרי הגלנטריה ושיווקה בתוך גבולות פולין. בשנת 1921 היו סוחרי ו' היהודיים הראשונים שיזמו קשירת קשרים עם רוסיה הסובייטית. לצורך זה הקימו חברת מניות בהון של 100 מיליון מארק.

לא כל הסוחרים היהודים ידעו לפרוץ את מחסומי ההגבלות ומדיניות הקיצוב. בשל אפליית היהודים בחלוקה הסחורות נאלצו רבים לפנות לשוק השחור ואז נתקלו באמצעים דרסטיים מצד השלטונות.

הרפורמה הכלכלית של גראבסקי שהונהגה בשנת 1924 שמה לה למטרה לייצב את המטבע החדש, ה"זלוטי", ולהדביר את האינפלציה ואת שגשוג השוק השחור. בין האמצעים שנקטו השלטונות היו: מיתון, אבטלה והכבדת עול המסים. המיסוי הכבד על מפעלים מסחריים פגע קשות במסחר היהודי. במיוחד נפגעו בתי המסחר הגדולים מן הדרגה הראשונה והשנייה,



שעסקו בסחר סיטונאי וסיטונאי-למחצה. רבים מן המפעלים האלה חוסלו לחלוטין ומקצתם התרוששו, עברו למסחר הזעיר והיו לבתי מסחר מדרגה שלישית ורביעית. הביקורת הקפדנית על תשלום המסים הגבוהים פגעה גם בסוחרים הזעירים היהודיים. היו אפילו ניסיונות למחות נגד המיסוי הכבד. למשל בראשית 1927 סגרו סוחרי הטקסטיל היהודיים את חנויותיהם לכמה שעות לאות מחאה.

מטרה אחרת שהציבה לה הממשלה בתקופת גראבסקי הייתה חיסול התיווך המסחרי היהודי ועידוד התאגדויות (הקואופרציות) המסחריות הלא-יהודיות. בשל הקצאה בלתי פרופורציונלית של זיכיונות הייבוא, ומניעת אשראי ממשלתי מחברות יהודיות, היו היבואנים היהודים בין הראשונים שנפגעו. וכבר אמרנו, שהסוחר היהודי, ובמיוחד הסוחר היהודי הזעיר והרוכל היהודי נפגעו קשה מחוק חובת המנוחה ביום ראשון שכפה עליהם להתבטל ולאבד פרנסה יומיים בשבוע.

תוצאת ההגבלות הרבות הייתה, שאחוז הסוחרים היהודיים בו' ירד מ-74% בשנת 1921 ל-54% בשנת 1926. בעוד שבתי המסחר היהודיים מן הדרגה הראשונה היוו בורשה בשנת 1926 40% מכלל בתי המסחר מאותה דרגה, בשנת 1928 הם היוו רק 30.6%. כתוצאה מירידה זאת עלה מספר בתי מסחר היהודיים מן הדרגה השנייה, ובשנת 1928 היוו אלה 59.2%

בתי מסחר סיטונאיים וסיטונאיים למחצה בו' בשנים 1926 ו-1928:

דרגה	סה"כ	בתי מסחר לא יהודיים	בתי-מסחר יהודיים
1926			
א'	1,666	999 (60%)	667 (40.0%)
ב'	32,861	14,109 (42.27%)	18,842 (57.3%)
1928			
א'	1,350	821 (69.4%)	538 (30.6%)
ב'	24,585	10,020 (40.8%)	14,565 (59.2%)

בשנות המשבר הכלכלי ועד מות פילסודסקי (1929-1935) נפגע קשות סחר החוץ של ו' שהיו פעילים בו יהודים רבים. היקפו ירד בתקופה זו בשלושה רבעים לעומת 1928. אף בתקופה זו, כמו בימי הרפורמה של גראבסקי, נפגעו בתי המסחר הגדולים, הסיטונאיים והסיטונאיים-למחצה. בשנת 1933 השתייכו רק 2,105 מתוך 16,204 בתי המסחר היהודיים בו' לדרגה הראשונה והשנייה; היתר היו קמעונאים. אותו יחס בין המסחר הסיטונאי לקמעונאי



היה באותו תקופה גם בבתי המסחר הלא יהודיים, אולם במקביל נמשכה המגמה הכללית של צמיחת מפעלים מסחריים לא יהודיים על חשבון אלה היהודיים.

המסחר הסיטונאי והסיטונאי למחצה בו' בשנים 1928 ו-1933:

1933-1928		1933		1928	
הירידה ב% של המסחר בתי היהודיים	יהודים	לא יהודים	יהודים	לא יהודים	
15.7	76.2%	23.8%	60.5%	29.5%	מסחר בתי סיטונאיים
4.6	45.4%	54.6%	60.5%	59.2%	מסחר בתי סיטונאיים למחצה

סחר הפנים של ו' תקופה של שבין שתי מלחמות העולם נחלק לשלושה שווקים נפרדים: שוק חופשי, שוק מכוון ובפיקוח השלטונות ושוק של קואופרטיבים צרכניים. השוק שבפיקוח השלטונות לא היה בדרך כלל בידי היהודים. בין הקואופרטיבים הצרכניים היו גם מעט ארגונים יהודיים. למשל, "הבונד" היו בו' 18 חנויות במסגרת הקואופרטיב הצרכני. ואילו מכלל הסוחרים הפרטיים בשוק החופשי כשני שלישי היו יהודי. מכלל הרוכלים היו היהודים 84% ומכלל הסוחרים הזעירים ובעלי הדוכנים – 84.3%.

בשנת 1935 התארגנה מועצה מרכזית של איגודי הסוחרים היהודים, שהייתה מורכבת מחמש קבוצות סוחרים ונועדה לסייע לחבריה בכל הקשור לזיכיונות, אשראי, מאבק נגד המיסוי הכבד וכיוצא באלה.

בתקופה לאחר מות פילסודסקי ועד מלחמת העולם השנייה (1935-1939) נמשכה הירידה במעמד הסוחרים היהודים בו'. שלטונות פולין החלו לנהל מדיניות כלכלית אנטישמית מכוונת וכפי שהתבטא ראש ממשלת פולין דאז סלאבוי סקלאדקובסקי "מאבק כלכלי נגד היהודים – אדרבא". בשנת 1937 ביטלו השלטונות רבים מן הרשויות למכירה קמעונית של טבק ומוצרים; כמעט כל העוסקים בענף זה היו סוחרים יהודיים. הממשלה התירה הטלת חרם על המסחר היהודי ועודדה באמצעים של אשראי מועדף ומיסוי נמוך יותר את מתחריהם של היהודים (קואופרטיבים פולניים וחנויות פרטיות). בהתאם לחוק, כל בעל חנות היה חייב לפרסם את שמו מחוץ לחנותו; מדי פעם הופיעו משמרות חרם ליד חנויות יהודיות. כמו כן הועבר בסיים בינואר 1937, לפי הצעה של הצירה פריסטור, חוק שהגביל את הייצור והשיווק

של הבשר הכשר בנימוק שהשחיטה הכשרה אינה "הומאנית". התקנה שברה את מטה לחמם של בעלי האטליזים היהודיים.

אף העיתונות נרתמה לחרם הכלכלי על היהודים וברחובות רבו כתבי הפלסטר שקראו להחרים את הסוחר ואת בעל המלאכה היהודי. בשנת 1937 החלו חוגים פולניים בו' בהוצאתו לאור של ירחון מיוחד בשם "סטראגאן" ("דוכן" בפולנית), שנועד לחזק את התנועה שהחלה בקרב הפולנים להרחיב את מסחרם בדוכני השוק, ענף שנחשב עד כה פרנסה יהודית מובהקת.

הקמת חנויות ממשלתיות מתחרות מאותו ענף הביאה לייקור הסחורות והלקוחות הקבועים, לא מעטים מהם פולניים, נדרשו לשלם בהן מחיר גבוהה מזה ששילמו בחנויות היהודיות. ביטוי למורת רוחו של ציבור הקונים ניתן בכתבות ובקריקטורות. אולם המגמה להקים קואופרטיבים ממשלתיים ולהקטין את מספרם של בתי המסחר היהודיים לא נעצרה.

אחת הבעיות שעמן היו צריכים להתמודד הסוחרים היהודיים בו', וכמוהם גם יתר הסוחרים, הייתה השגת מקורות אשראי. אולם בניגוד לסוחרים פולניים, הסוחרים היהודיים, במיוחד הזעירים שבהם, לא נהנו כלל מן האשראי שהעמידו הבנקים הפולניים לרשות לקוחותיהם. במקום זאת, הם קיבלו אשראי מקופות ללא ריבית (60%), מקואופרטיבים לאשראי (20%), ממלווים פרטיים (15%), מבנקים פרטיים (10%) ומקופות חיסכון מקומיות (5%).

המדיניות הכספית של ממשלת פולין העצמאית הייתה מכוונת לצמצם את מרחב פעולתה של הבנקאות הפרטית. לפיכך נותרו בו' בין שתי מלחמות העולם רק ארבעה בנקים יהודיים פרטיים: בנק האחים שרשקבסקי; הבנק של סטאניסלאב לסר; הבנק של ס' נתנזון ושות'; הבנק של ה' גולדפדר (שנסגר בשנת 1932). הגדול שבהם היה הבנק של שרשקבסקי, והוא הרבה להיעזר בג'וינט, שהפכה אותו לבנק שלו. סייעה לבנק זה גם העובדה שהיה מקורב למסחר ולמלאכה היהודית. רפאל שרשקבסקי, אחד האחים השותפים, היה גם פעיל בחיים הציבוריים: מאז שנת 1916 עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה היה חבר בעיריית ו', וכמו כן שימש יושב ראש אגודת הסוחרים היהודיים בפולין ועמד בראש התנועה הקואופרטיבית.

בתקופה זו חל שינוי באופיו ומבנהו של הבנק היהודי הישן. רוב הבנקים נעשו רכושן של חברות מניות, שבהן פעלו יהודים כמנהלים וכחברי מועצות מנהלים. לצד הבנקים הפרטיים היהודיים פעלו בורשה בנקים קואופרטיביים או קופות אשראי קואופרטיביות. ראשון לכולם היה הבנק המרכזי הוא "באנק פאר קאאפעראטיווען", שנוסד בשנת 1923 בסיוע "מחלקת העידוד" של הג'וינט. בנק זה ריכז את הפעילות של חברות אשראי בו' ומחוצה לה והעניק להן את האשראי הדרוש, והיה למעשה המשכה של חברת האשראי צק"ס – הקופה המרכזית לאשראי, שנוסדה בשנת 1921 בידי הג'וינט בשיתוף עם יק"א. בשנת 1929 הגיע הונו העצמי של הבנק ל-3 מיליון זלוטי, ופקדונותיו – לסך 11 מיליון זלוטי. בנקים קואופרטיביים אחרים היו: "בנק בעלי המלאכה", עם הון עצמי של 350,00 זלוטי ו-3,200



חברים; "הבנק העממי הכללי", שהונו העצמי הגיע ל- 200,000 זלוטי ומספר חבריו ל- 2,600; "בנק הסוחרים", שהיה בעל הון עצמי של 550,000 זלוטי ומספר חבריו 950. בשנת 1921 נוסדה בו' ברית של החברות הקואופרטיביות היהודיות ("רעוויזיאנס פארבאנד"), שסיפקה אשראי לקואופרטיבים ולמוסדות בכל רחבי פולין. ברית החברות הקואופרטיביות נהנתה מתמיכתו המלאה של הג'וינט ובראשה עמדו עסקנים ידועי שם מו'. אליה היו מסונפות 624 חברות-אשראי ו-53 חברות שיתופיות בו' ובערים אחרות. הן ריכזו הון עצום – 20 מיליון זלוטי, ופקדונות בסך 70 מיליון זלוטי. מספרם הכולל של החברים בחברות אלה הגיע ל-200,000 ראשי משפחה, כלומר בערך 25% מכלל המפרנסים היהודים בפולין. הברית הוציאה לאור בו' שני כתבי עת בידישי: "קאאפעראטיווען בעוועעגונג" ו"פארן פאלק".

מספר חברות האשראי בו' בין שתי מלחמות העולם הגיע ל-27. הון העצמי הכולל הגיע ל-3 מיליון זלוטי, ופקדונותיהן הסתכמו בסך כולל של 7 מיליון זלוטי. היו חברים בהן 18,500 ראשי בתי אב. החברות הללו שימשו מקור יחיד לאשראי לשכבות העממיות – בעלי מלאכה וסוחרים זעירים. לצדן של חברות אלה התקיימו עשרות קופות גמ"ח ליד בתי הכנסת, האגודות הציבוריות ועוד.

הגיאות בפעילותן של חברות האשראי נמשכה עד שנת 1930. לאחר שנה זו הסתמן שפל בענף זה. בעבר עלה בידן של החברות להתגבר על האינפלציה ועל תקופת הרדיפות של גראבסקי בשנת 1924, אולם עם התגברות הגזרות הכלכליות, משנת 1936 ואילך, שוב לא היה בכוחן להתקיים.

המלאכה היתה העיסוק המסורתי השני בחשיבותו בקרב יהודי ו', לאחר המסחר. ערב מלחמת העולם השנייה התפרנס כשליש מן האוכלוסייה היהודית בעיר ממלאכה. בשנות ה-30 היו כ-57% מכלל בעלי המלאכה בו' יהודים. בין שתי מלחמות העולם שינו יהודי ו' את יחסם למלאכה, בעקבות רדיפות קשות במיוחד מצד השלטונות כלפי המסחר היהודי. לפני מלחמת העולם הראשונה נתפסו העוסקים במסחר ובמלאכה כנחותי דרגה. בימי פולין העצמאית עלה מעמדם של בעלי המלאכה והם החלו למלא תפקיד חשוב בחיים הציבוריים. מאז תום מלחמת העולם הראשונה ועד חקיקת ה"חוק בעניין המלאכות" של 1927 נהנו בעלי המלאכה – יהודים כפולנים – משגשוג יחסי ומליברליזציה בשל הפיקוח החלש על ההכשרה המקצועית ועל העסקתם של השוליות כאומנים. "חוק בעלי מלאכה" משנת 1927 הכביד את הפיקוח על הכשרת השוליות. יתר על כן, לפי החוק נכללו במסגרת "מלאכה" רק אותם ענפים שהופיעו ברשימת המלאכות ובה טושטשה ההבחנה בין "מלאכה", "תעשייה" ו"עבודת בית".

כתוצאה מן החוק הזה לא יכלו אלפי סדנאות זעירות, במיוחד יהודיות, לקבל אישור חוקי לפעילותן. עניין השגת תעודת בעל מלאכה היה לנקודת מחלוקת קבועה בין הארגונים

המקצועיים היהודיים ובין הארגונים הלא-יהודיים. כמו שבימי הביניים העמיד הסירוב לקבל יהודים לאגודות בעלי המלאכה מחסום לפני פרנסתם, גם בתקופה שבין שתי מלחמות העולם מנעו חוק בעלי המלאכה משנת 1927 ואי-מתן תעודת בעל מלאכה למי שלא עמד בקריטריונים פרנסה מבעלי המלאכה היהודיים. לפי חוק זה, רק בעל מלאכה בעל תעודת "אומן" היה מוסמך להכשיר שוליות. אומן היה צריך לספק לשוליה ניסיון בעבודה, אך לא להכביד עליו יתר על המידה, כדי שלשוליה יישאר מספיק זמן לבקר באופן סדיר בבית-ספר להכשרה מקצועית (עד גיל 18).

כתוצאה ישירה מחוק בעלי המלאכה של 1927, והחמרתו בשנת 1934, צמחה המלאכה הבלתי חוקית. בין השנים 1932-1934 פעלו 29% מכלל הסדנאות בו', שהעסיקו קרוב ל-6,000 איש, באופן בלתי חוקי. אי-החוקיות התבטאה בדרך כלל בכך שעסקו במלאכה אנשים ללא אישור על הכשרתם. במיוחד אמור הדבר לגבי שוליות, שאמנם ביצעו את עבודתם, אבל לא מילאו אחר ההתחייבות לבקר בבית-ספר מקצועי. כמו כן, לא כל בעל-מלאכה או בעל סדנה זכה לקבל אישור מן הגופים החדשים שתפקידם היה לאשר את המלאכות – "לשכות בעלי מלאכה".

חוק בעלי המלאכה מ-1927 אמנם לא ביטל את האגודות, אולם על ידי הענקת הזכות לייצג את האינטרסים של העובדים "לשכות בעלי המלאכה" הגביל החוק למעשה את סמכויותיהן וצמצם את חשיבותן. החל משנת 1934 נדרשה, כהוכחה לקבלת הכשרה מקצועית, תעודה רשמית של בעל מלאכה שאושרה בידי הלשכה. יחד עם זאת, הלשכות האלה לא הצליחו לבוא במקומן של האגודות ("צכים") שהייתה מאחוריהן מסורת של 600 שנה; ואמנם, בשנת 1938 נתקבל חוק שנתן עידוד מחודש לאגודות בעלי המלאכה.

בשנת 1926 פעלו בו' 16,500 סדנאות יהודיות שהעסיקו כ-30,000 עובדים. הללו היו 54.8% מכלל הסדנאות הפעילות בו'. בין השנים 1918-1926 עלה מספר הסדנאות היהודיות ב-62%, בעוד שמספר הסדנאות הלא-יהודיות עלה ב-49%. בשנת 1929 היו היהודים (שהיו בערך שליש מאוכלוסיית ו') לא פחות מ-57.4% מכלל בעלי המלאכה של ו'. ענפי מלאכה אחדים היו כמעט לחלוטין בידי יהודים. היו אלה המקצועות המסורתיים שהיו ידועים מזה דורות כמלאכות יהודיות.

אחוז היהודים במלאכות בשנת 1929

73%	6. בורסקאות	94%	1. כובענות
72%	7. תעשיית כפפות	86%	2. תעשיית סידקית
70%	8. פחחות	85%	3. תפירת נעליים
66%	9. חייטות	83%	4. תעשיית פאות



		73%	5. שעות
--	--	-----	---------

בשנת 1921 היו בידי יהודים ב' 12,414 סדנאות ומפעלי תעשייה זעירה. מהם היו פעילים 95.4%, אך רק 61.6% מהם העסיקו פועלים: 22.5% העסיקו פועל אחד; 17.6% - 2-3 פועלים; 2.3% - מעל עשרה פועלים; 0.4% - יותר מ-50 פועלים.

רובם של בתי המלאכה והתעשייה היהודיים נשאו אופי של עסק משפחתי, והבניין שבו נמצא העסק שימש גם למגורים. מפעלים משפחתיים אלה עסקו בעיקר בייצור מוצרי טקסטיל. רוב המפעלים התעשייתיים היהודיים לא היו ממוכנים. המלאכות הידניות היו מרובות בדרך כלל בענפי הבניין, העץ, האבן והעור; תעשיית הטקסטיל היתה ממוכנת יותר. רק 6.1% מן המפעלים התעשייתיים היהודיים היו ממוכנים; ב-61.9% מן המפעלים עבדו מכוונות לא אוטומטיות; 32% מן המפעלים פעלו ללא מיכון כלל.

התעשייה היהודית ב' התבלטה בעיקר בשני תחומים: טקסטיל ועור ותעשיית מזון. כ-63% מכל מפעלי הטקסטיל ב' ו-76.2% מכלל מפעלי העור היו בידי יהודים. בין אלה היו המפעל לשוקולד "פלוטוס", ובתי החרושת לסוכר ולשמרים בהנריקוב.

מספר לא גדול של יהודים אמידים היו קשורים למפעלי תעשייה פולניים בעיר. למשל, אליהו לשצ'ינסקי היה מנהל חברת המניות "לאס" שהשקיעה בבתי חרושת לייצור עץ לבד ומרצפות עץ; המנהלים של בתי החרושת למלט "פירליי" ו"סולויי" היו יהודיים; בתעשיית המתכת, אחרי מלחמת העולם הראשונה, אמנם נקנו רוב המניות של משפחת וולאנובסקי, שפיתחה תעשיית מתכת עוד בשנת 1858, בידי פולנים, אולם, בשנת 1927 נבחר יז'י וולאנובסקי לעמוד בראש הסינדיקאט של תעשיית הברזל בפולין ובנו סטאניסלאב וולאנובסקי ייסד בשנת 1928 בית חרושת חדש לייצור ברגים. גם בית החרושת לתיל ולמסמרים "דרוט" נוסד בידי יהודי – יוזף רוזנפלד; היהודי משה הלפרין יזם את הקמתה של חברת המניות פ.פ.ג. שהקימה מפעל לייצור ערדלי גומי, וכן בית חרושת לייצור מכשירי גומי לצורכי תעשייה. בשנת 1929 העסיקו כל בתי החרושת של החברה בפולין, כולל ו', יותר מ-6,000 פועלים ומאות פקידים. שני תעשיינים יהודים מריגה, האחים סובולביץ', ייסדו ב' בית חרושת לערדליים "ריגאוואר" (ריגה-וארשה). במפעלי תעשייה אלה לא הועסקו כמעט פועלים יהודים.

ריכוז המלאכה והתעשייה היהודית ב' היה ברובע מוראנוב, ש-70% מאוכלוסייתו היו יהודים, וכן בכיכר גז'יבוב. פועלי התעשייה ובעלי המלאכה היהודיים לא השתייכו לשכבה סוציאלית אחידה. ניתן היה למוצאם ברובד הנחות ביותר וברובד של המעמד הבינוני.

מצבם הכלכלי הבלתי יציב של בעלי המלאכה בכלל ושל היהודים בפרט אילץ אותם לנהל מאבק מתמיד לשיפור תנאיהם. עוד יותר גרוע היה מצב השוליות ופועלי המלאכה. השביתות הגדולות ביותר של שוליות ופועלים בבתי מלאכה ובסדנאות הזעירות נערכו במארס 1928



הבית. גם בתקופת השפל של איגודי בעלי המלאכה בשנים 1934-1935 כלל איגוד זה בו' 14 סקציות והיו חברים בו יותר מ-1,000 איש.

כאמור בין השנים 1927 (ועוד יותר – משנת 1934) עד 1938 לא מילאו האגודות של בעלי המלאכה הפולנים, וגם לא אלה של היהודים, תפקידים כלכליים ומינהליים של ממש. אבל בשנת 1938 הוחזרו להם זכויותיהם ושוב ניתנה להם הסמכות להגן על האינטרסים הכלכליים של בעלי המלאכות, להתארגן לשם השגת חומרי גלם ולשווק את התוצרת, וגם סמכות לפקח על השוליות. במשך כל התקופה שבין שתי מלחמות העולם עסק האיגוד המרכזי גם בפעילות פוליטית וציבורית. בבחירות לעיריית ו' ובבחירות לסיים זכה במושבים אחדים. בשנת 1931 שוב התפלג האיגוד המרכזי לשני איגודים, האחד קיבל עליו את דרכו של נח פרילוצקי והשני עמד תחת השפעת הציונים. עסקני האיגוד שבהשראת הפולקיסטים בהנהגתו של רסנר התקרבו לסאנאציה, למרות התנגדות חלק מן הפולקיסטים לכך. הללו שמרו על קו מדיניות זה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, כי השפעתם של הפולקיסטים בציבור היהודי בכלל פחתה והלכה בשנות השלושים.

בכל אותה תקופה ערכו איגודי בעלי המלאכה שלושה כינוסים כללים: בשנים 1925, 1929 ו-1937. בשנת 1934 נוסד "ועד מאוחד לבעיות המלאכה היהודית" שהשתתפו בו באי-כוח של כל איגודי בעלי המלאכה בפולין. הוועד נאבק כדי להשיג תעודת בעל מלאכה לכל בעל מלאכה יהודי שלא היה יכול להשיגה על-פי החוק של 1927 והתיקון שהוכנס בו ב-1934. הוועד הגיש לחבריו עזרה משפטית, תמך בכסף באלה שהכינו עצמם לבחינות, השיג הלוואות לתשלום מסים וכדומה. במשך שנה אחת (1934 – 1935) קיבלו 20,000 בעלי מלאכה תעודות בעלי מלאכה.

נוסף על איגודי בעלי המלאכה היהודיים הקימו מפלגות "הבונד" ו"פועלי ציון שמאל" גם איגודי פועלים יהודיים. בשנת 1921 הקים ה"בונד" את "איחוד האיגודים המקצועיים המעמדיים בפולין", ואילו "פועלי ציון שמאל" הקימו את "לשכת הארגון המרכזית של האיגודים המקצועיים המעמדיים בפולין". הארגון המסונף ל"בונד" הוציא לאור את הביטאון "התנועה המקצועית" והארגון של "פועלי ציון שמאל" את "העולם המקצועי". האיגודים המקצועיים האלה פעלו רבות לשיפור תנאי העבודה של הפועלים. הם הקימו קואופרטיבים צרכניים, מסעדה לפועלים, קואופרטיב לשיכון פועלים וקואופרטיב להוצאת ספרים והפצתם. בחסות ה"בונד" פעלו 18 חנויות ו"פועלי ציון שמאל" ארגנו קואופרטיב בסיועו של בעל בית חרושת לארגזים.

התנועה המקצועית הפועלית עסקה במספר בעיות אידיאולוגיות וארגוניות שעוררו סביבן הרבה סכסוכים וויכוחים סוערים. שלוש הבעיות המרכזיות היו: (א) השאלה מה צריכה להיות האוריינטציה של תנועת הפועלים והאם צריך להצטרף לאינטרנציונל הסוציאליסטי האמסטרדאמי או לזה המוסקוואי (ה"בונד" השתייך לאינטרנציונל האמסטרדאמי ו"פועלי ציון

שמאל " למוסקוואי); (ב) שאלת האיחוד בתוך התנועה המקצועית היהודית בין ה"בונד" ל"פועלי ציון"; (ג) מה צריך להיות היחס לתנועה המקצועית המעמדית הפולנית, הקומוניסטים ופ.פ.ס. יחס הפ.פ.ס. ל"בונד" היה טוב יותר מאשר לאגודות הפועלים הציוניות וארגון זה היה מוכן לשתף פעולה עם עמיתו היהודי בשטח המקצועי. ה"בונד" מצדו ניהל מאבק קשה נגד הקומוניסטים. ואילו הקומוניסטים, לאחר ששיתפו פעולה עם "פועלי ציון שמאל" בשטח המקצועי, יצאו למאבק נגדם. ה"בונד" הצליח להצטרף באופן רשמי ל"מועצה הווארשאית של האיגודים המקצועיים". למעשה, לא זכו האיגודים המקצועיים שבחסות ה"בונד" לשוויון מלא מצד הפ.פ.ס., ומצדה של זו היו גם כמה וכמה גילויים של אנטישמיות.

מקור: פנקס הקהילות - וארשה והגליל, יד ושם, ירושלים תשנ"ט, עמ' 58-63.